

SPOŁECZNY RUCH KULTURALNY NA ŚRODKOWYM NADODRZU W CZTERDZIESTOLECIU PRL

Na powracającej do normalnego życia Ziemi Lubuskiej, już w 1945 roku powstały z inspiracji Polskiego Związku Zachodniego pierwsze domy społeczne, wyposażone w biblioteki i czytelnie. Placówki te prowadziły wykłady i odczyty, organizowały zespoły teatralne i śpiewacze.¹ Dynamicznie rozwijał się amatorski ruch artystyczny czego dowodem było działanie w każdym z powiatów od jednego do trzech zespołów. W regionie pozbawionym dotąd własnych kadr naukowych, środowisk twórczych, archiwów i bibliotek naukowych wszystko należało zaczynać od początku — od stworzenia bazy materialnej i moralnej. W początkowym okresie ze znaczną pomocą przyszyły nam inne środowiska naukowe i kulturalne, a w szczególności Poznań.

Najstarszą tradycję w społecznym ruchu kulturalnym na Środkowym Nadodrzu miało niewątpliwie życie teatralne. Od lutego 1946 roku działał Teatr Związku Zawodowego Kolejarzy, wystawiając inscenizacyjne składanki zatytułowane „Bocznica humoru”. Obok przedstawień o charakterze satyrycznym pojawił się również repertuar poważniejszy, jak np.: „Niespodzianki” — Rostworowskiego, czy „Mysz kościelna” Fodora.² Prawie w tym samym czasie powstał i rozpoczął działalność inny zespół teatralny „Pionier” kierowany przez Piotra Klucińskiego, a rok później swoje inscenizacje zaprezentował Robotniczy Amatorski Teatr „Reduta” działający przy Polskiej Wełnie. Teatr ten wyróżniał się wysokim poziomem artystycznym i przyrównywany był do dobrych teatrów zawodowych.

W „Reducie” stawiało swoje pierwsze kroki wielu znanych później aktorów, jak Stanisław Cynarski, Józef Michalcewicz, czy Józef Żmu-

¹ Zielonogórskie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej. Praca zbiorowa pod redakcją Jana Wąsickiego. PWN Warszawa 1972 r., s. 246.

² Zielona Góra — Przeszłość i teraźniejszość. Praca zbiorowa pod redakcją Michała Sczanieckiego i Jana Wąsickiego. Część: Życie kulturalne, opr. przez Andrzeja Czarkowskiego. Wydawnictwo Poznańskie, 1962 r.

da.³ Obok wymienionych zespołów teatralnych odnotować należy jeszcze inne grupy amatorskie, dłużej lub krócej prowadzące swoją działalność, jak: zespół dramatyczny przy Lubuskiej Wytwórni Win, Międzyzwiązkowy Teatr Robotniczy, Studium Baletowe Anny Beker, Kabaret Literacki „Zielony Kot” zespół „Wagmo”. Obok amatorskiego ruchu teatralnego, równie wcześnie zapoczątkowane zostało życie muzyczne. W 1946 rozpoczęła swoją działalność niewielka orkiestra symfoniczna przy „Polskiej Wełnie” kierowana przez Władysława Błaszczaka.⁴ Rok później powstał jeden z najpopularniejszych chórów przy zakładach „Wagmo”. Wielkim wydarzeniem muzycznym w regionie był zorganizowany w Sulechowie w 1949 roku pierwszy festiwal chopinowski. O jego znaczeniu świadczy chociażby notatka zamieszczona przez czasopismo „Odra” określające festiwal jako „najwspanialszą uroczystość na Ziemi Lubuskiej od zakończenia wojny”.⁵

Bardzo żywotnym w pierwszych latach powojennych był zespół robotniczy Spółdzielni Spożywców w Zielonej Górze kierowany przez Józefa Kapałę.

Należy podkreślić fakt, że w latach 1946—1950 działało już kilkanaście zespołów chóralnych i orkiestr, wśród których dużą popularnością cieszył się Zespół Śpiewaczy przy Zakładach Konstrukcji Stalowych. Ważne miejsce w życiu muzycznym zajmowały działający od 1945 roku chór „Harfa” w Świebodzinie, który na pierwszym Zjeździe Kół Śpiewaczych Ziemi Lubuskiej i Chórów Wielkopolskich uzyskał pierwsze miejsce⁶ oraz chóry w Krzepielowie i Bogdańcu.

Najprężniejszym ośrodkiem społecznego ruchu kulturalnego była niewątpliwie Zielona Góra. Niemniej jednak, od momentu przybycia na obszar Środkowego Nadodrza polskich osadników, równoległe do pracy w zakresie odbudowy i zagospodarowania — rozpoczęła się społeczna działalność kulturalna, zataczająca szerokie kręki i legitymująca się poważnymi osiągnięciami. Zespoły muzyczne, taneczne, wokalne i dramatyczne

³ Hieronim Szczegół, *Zielona Góra. Rozwój Miasta w Polsce Ludowej*. Wydawnictwo poznańskie. Poznań 1984 r., s. 193, „Lubuskie Teatr im. L. Kruczkowskiego.”

⁴ Tamże, s. 205, „Życie muzyczne”.

⁵ *Zeszyty Lubuskie Nr 5. Z zagadnień kulturalnych województwa zielonogórskiego*. Wyd. Lubuskie Towarzystwo Kultury. Zielona Góra 1968 r., s. 110. „O ruchu muzycznym w Sulechowie”. Autor Cz. Jagołowska pisze o tym festiwalu: „Dyrektor Swatoń, przedstawiciel Ministerstwa Kultury i Sztuki oświadczył zamykając Zjazd — uroczystości Chopinowskie w Sulechowie przerosły miarę nie tylko prowincji, ale i stolicy. Zjazd Chopinowski w Sulechowie urósł do rangi imprezy ogólnokrajowej.

⁶ *Ziemia Lubuska*. Praca zbiorowa pod red. Michała Szczanieckiego i Stanisławy Zajchowskiej. Instytut Zachodni. Poznań 1950 r., s. 521. Znajdujemy tutaj następującą notatkę: „Zespół śpiewaczy przy Zakładach Konstrukcji Stalowych wysuwa się na czoło chórów Ziemi Lubuskiej. Poważną dlań konkurencją jest chór „Harfa” w Świebodzinie, który już w 1946 r. na Zjeździe Kół Śpiewaczych Ziemi Lubuskiej i Chórów Wielkopolskich uzyskał pierwsze miejsce wśród chórów Ziemi Lubuskiej, a drugie w skali chórów wielkopolskich”.

działały we wszystkich miastach i miasteczkach oraz w większych skupiskach ludności.

Poszczególne środowiska, tak miejskie jak i wiejskie, bez etatów bez środków finansowych, często bez fachowej pomocy — społecznym wysiłkiem z własnej inicjatywy, tworzyły zespoły zaspakajające ich potrzeby kulturalne.

Jednymi z pierwszych organizatorów i krzewicieli kultury były szkoły i organizacje młodzieżowe. Duże znaczenie miał również ruch świetlicowy. Niektóre ze świetlic posiadały własne księgozbiory, a także adaptery, radia itp. Organizowano w nich podstawową działalność oświatowo-kulturalną, tworzone kółka artystyczne i czytelnicze, zespoły muzyczne i teatralne, przeprowadzano konkursy pieśni i recytacji. Obok szkół i świetlic ośrodkami życia kulturalnego w regionie były wspomniane już na wstępie domy społeczne Polskiego Związku Zachodniego,⁷ biblioteki, jednostki ochotniczej straży pożarnej, Domy Żołnierza. Społeczny ruch kulturalny, w zależności od środowiska, tradycji i historycznych uwarunkowań, był ruchem niejednolitym. W większości tworzone go od podstaw, przyjmując często za bazę poniemieckie obiekty kulturalne.

Odmienne działalność ta kształtowała się wśród niezgermanizowanej ludności polskiej byłego powiatu Babimojskiego. Przetrwały tam tradycje sięgające kilku pokoleń. Stąd też II wojna światowa przerwała jedynie lub ograniczyła dynamicznie rozwijający się społeczny ruch kulturalny. Przykładem może być tutaj Zespół Pieśni i Tańca z Dąbrówki Wielkopolskiej, który w 1983 roku w 60-lecie działalności został wyróżniony nagrodą I stopnia ministra Kultury i Sztuki. Zaraz po wojnie rozpoczęła w tej miejscowości przerwana pracę, założona w 1929 roku orkiestra dęta, a jesienią 1945 roku młodzież szkolna wystawiła inscenizację baśni Bożeny Niemcowej „Sól ponad złoto”. Nie były to jedyne przejawy działalności kulturalnej miejscowej ludności. Odnotować tutaj należy występy chóru mieszanego oraz dwóch zespołów teatralnych.

Bogate tradycje ma również działający do dzisiaj ludowy Zespół Koźlarzy ze Zbąszynka, kierowany przez Tomasza Kotkowiaka.

Trudno byłoby wymienić wszystkie zespoły artystyczne działające w latach 1945—1950 na Ziemi Lubuskiej, było ich bowiem ponad 70. W tej niezwykle aktywnej, spontanicznej działalności kulturalnej uczestniczyli ludzie różnych zawodów, między innymi nauczyciele, uczniowie,

⁷ Tamże, s. 512. Kwestię przynależności domów społecznych do PZZ oraz ich funkcję autorzy wyjaśniają następująco: „Z inicjatywy Wydziału Oświaty Dorosłych powstały również Domy Społeczne, które mają stanowić w danym środowisku punkty oparcia dla wszystkich poczynań w zakresie oświaty dla dorosłych. Porozumienie zawarte między Kuratorium a Polskim Związkiem Zachodnim ustaliło formy współpracy w Domach Społecznych; PZZ jest ich właścicielem i administratorem, a kuratorium daje do prowadzenia pracy pedagogów — społeczników”.

urzędnicy, młodzież robotnicza i chłopska, żołnierze. Niewątpliwą zasługą ruchu było to, że zastępował stałe, nie istniejące jeszcze placówki kulturalne, aktywizował i integrował miejscowe społeczeństwo.

Spółeczny ruch kulturalny wkroczył w lata pięćdziesiąte ze znacznym dorobkiem, czerpiącym głównie z ogromnego entuzjazmu pierwszych osiedleńców, z ich wewnętrznej potrzeby zaspokojenia kulturalnego, a także z ich własnych indywidualnych doświadczeń i tradycji.

Stał się również zaczątkiem do tworzenia instytucji zawodowych. Aktyw społeczny w dużej mierze stanowił pierwszą i zasadniczą kadre profesjonalnych aktorów, muzyków, plastyków, pracowników kultury.

Od 1950 roku całe życie społeczne, w tym również i działalność kulturalna, uległy znacznemu zbiurokratyzowaniu i zinstytucjonalizowaniu. Nie wyszło to na dobre samorządному ruchowi amatorskiemu, który zaczął przeżywać poważny regres. Niemniej jednak zaangażowanie i twórczy zapał wielu działaczy doprowadziły do powstania w początkach października 1951 roku w Zielonej Górze Państwowego Teatru Ziemi Lubuskiej. Inicjatorami tego przedsięwzięcia i pierwszymi zawodowymi aktorami byli członkowie zespołów amatorskich, głównie wspomnianej już „Reduty”.

Ze społecznego zaangażowania powstała w Zielonej Górze w lutym 1956 roku Orkiestra Symfoniczna. Myśl o jej zorganizowaniu zrodziła się znacznie wcześniej, bowiem już w połowie 1950 roku. W dwa lata później powołano — z inicjatywy dra Romana Mazurkiewicza — Filharmonię Robotniczą. Z pierwszym koncertem Filharmonia wystąpiła 14 marca 1954 roku. Jednak wkrótce po tym wydarzeniu zakończyła swoją działalność.

Pierwsza połowa lat pięćdziesiątych zaznaczyła swoją obecność w ruchu kulturalnym zwiększonym zainteresowaniem piosenką i tańcem ludowym.

W 1953 roku powstały: Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Lubuskiej i Zespół Tańca Ludowego organizacji „Służba Polsce”. Ten drugi istniał do roku 1956 i w przeciągu trzech lat działalności zdobył dużą popularność zajmując czołowe miejsca w przeglądach i konkursach.

Znacznie bogatszą historię ma Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Lubuskiej. Założyła go grupa entuzjastów — spółdzielców z Nowej Soli, których celem było propagowanie folkloru lubuskiego. Po rocznej pracy powstało kilka sekcji: chóralno-baletowa, dramatyczna, orkiestra mandolinistów. Lubuski Zespół Pieśni i Tańca w roku bieżącym obchodził swoje 35-lecie. W przeciągu tego okresu odniósł liczne sukcesy krajowe i zagraniczne prezentując w swoim programie tradycje, obyczaje i sztukę ludową z okolic Dąbrówki, Kargowej, Babimostu. Zespół jest w pełni

amatorskim. Wśród jego członków są inżynierowie, nauczyciele, robotnicy, prawnicy, uczniowie i studenci. Odnotować również trzeba działalność powstałego w 1957 roku Żarskiego Zespołu Pieśni i Tańca.

Istotną i bardzo aktywną grupę zawodową i społeczną, stanowią plastycy. Przybyli na obszar Środkowego Nadodrza wraz z pierwszymi osadnikami już w maju 1945 roku. Stwierdzić tutaj należy, że twórczość plastyczna nie wyrosła, jak było np. z teatrem czy z filharmonią z kręgu amatorskiego. Niemniej jednak jej wpływ na społeczny ruch kulturalny w regionie był i jest ogromny. Zaznacza się on wieloma inicjatywami, że wspomnę chociażby liczne wystawy organizowane nieprzerwanie od listopada 1945 roku, plenery plastyczne, czy największą cykliczną imprezę zapoczątkowaną w 1963 roku pod nazwą „Złote Grono”.

Lubuskie Towarzystwo Kultury — inicjator i koordynator społecznego ruchu kulturalnego

Druga połowa lat 50-tych przyniosła na Ziemiach Zachodnich ożywienie życia kulturalnego. Trwały poszukiwania najbardziej odpowiednich dla województwa dróg awansu. Taki stan rzeczy nie był dziełem przypadku, a wyrósł na fali ogólnego ożywienia politycznego jakie objęło cały kraj. Fala ta ze szczególną siłą dała o sobie znać w naszym regionie, gdzie do niedawna zagadnienia kultury stanowiły, pomimo wspomnianych już inicjatyw, peryferie życia społecznego. Złożyły się na to różne przyczyny, brak wyższej uczelni, czy jakiegokolwiek bądź placówki naukowo-badawczej, brak odpowiedniej bazy materiałowej, czy wreszcie brak własnego pisma społeczno-kulturalnego bądź innej formy organizacyjnej, wokół której skupiałby się społeczny ruch kulturalny.

Już w czerwcu 1956 roku na sesji WRN rozpatrywano problem stworzenia ram statutowo-organizacyjnych dla twórczego działania w sferze kultury. W dniach 5 i 6 lipca 1957 roku, z inicjatywy aktywu społeczno-kulturalnego, a w wyniku toczącej się na łamach „Gazety Zielonogórskiej” dyskusji nad awansem kulturalnym regionu, zwołano Sejmik Kultury Ziemi Lubuskiej.⁸

Stanowił on przełom w społecznym ruchu kulturalnym i otworzył nową kartę w jego historii. Stało się to w momencie powołania Lubuskiego Towarzystwa Kultury — organizacji będącej w następnych latach współautorem ogólnowojevodzkich programów działalności kulturalnej.

Powstanie Lubuskiego Towarzystwa Kultury miało miejsce w okresie gorących dyskusji w całym kraju nad ogólnym modelem działalności

⁸ Hieronim Szczegółka. *Zielona Góra. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 1984 r. „Lubuskie Towarzystwo Kultury”, s. 217.

społeczno-kulturalnej. Koncepcja lubuska, zwana również lubuskim eksperymentem polegała na całkowitym postawieniu na inicjatywę społeczną. Wypracowanie tego modelu nie było rzeczą łatwą, tym bardziej, że należało zachować pełną autonomię towarzystw lokalnych sfederowanych w LTK.⁹ Towarzystwa te niejednokrotnie miały bogatą tradycję i znaczne osiągnięcia. Wspomnę tylko o niektórych z nich. W Gubinie, w połowie 1946 roku, powołano Towarzystwo Miłośników Kultury, przemianowane później na Towarzystwo Popierania Kultury. Po Lubuskim Sejmiku Kultury powstał w tym mieście „Klub Lubuszanin” noszący od maja 1958 roku nazwę „Klub Miłośników Literatury”. Klub ten został sfederowany w LTK i od 1961 roku przyjął nazwę Gubińskie Towarzystwo Kultury.¹⁰ Na terenie Sulechowa ruch kulturalny skupiał się wokół społecznego Komitetu Obchodu Dni Chopinowskich przekształconego w 1957 roku w Towarzystwo Chopinowskie.

Od 1960 roku Towarzystwo aktywnie przystąpiło do organizowania Dni Chopinowskich wzbogacając je o konkurs młodych pianistów — amatorów. Obok Klubu Inteligencji stało się ono członkiem Lubuskiego Towarzystwa Kultury i przyjęło nazwę Towarzystwo im. Fryderyka Chopina.¹¹

Bogate tradycje ma ruch kulturalny w Nowej Soli. Swoje pierwsze przedstawienie z okazji 1 Maja już w 1945 roku zaprezentował robotnikom „Dozamet” zespół artystyczny Zakładowego Domu Kultury. W latach 50-tych aktywnie działało Towarzystwo Miłośników Sceny, które dało początek Lubuskiemu Zespołowi Pieśni i Tańca. Bogatą tradycję ma również powstałe jesienią 1946 roku — Towarzystwo Przyjaciół Muzeum, które obok licznych inicjatyw społecznych i kulturalnych zaznaczyło swoją obecność ogólnopolskimi sesjami numizmatycznymi. Obydwa wymienione tutaj towarzystwa nawiązały ścisłą współpracę z Lubuskim Towarzystwem Kultury. W maju 1967 roku na powiatowym sejmiku kultury w Nowej Soli powołano Towarzystwo Kultury Ziemi Nowosolskiej, z ośmioma sekcjami.¹²

⁹ *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Markiewiczza i Rybickiego. Instytut Zachodni. Poznań 1967 r. W opracowaniu wykorzystano rozdz. Z. Dulczewskiego — „Tworzenie się społeczności regionalnych”. W akapicie „Model Lubuski autor pisze: „Oparcie organizacji życia kulturalnego regionu na zasadzie ruchu społeczno-kulturalnego wytrzymało próbę życia, otrzymując w rezultacie miano, znanego w całym kraju „eksperymentu lubuskiego...” Eksperyment lubuski uzyskał, dzięki swym rzeczywistym efektom społecznym, rangę modelowej (podkr. Z. D.) organizacji życia kulturalnego, którą zaczęto stosować na terenie kraju”.

¹⁰ *Zeszyty Lubuskie Nr 11. Lubuskie Towarzystwo Kultury*. Zielona Góra 1971 r. Art. H. Dominiczaka „Niektóre problemy rozwoju oświaty i kultury w Gubinie”, s. 115.

¹¹ Patrz pkt. 5.

¹² *Zeszyty Lubuskie Nr 16. Lubuskie Towarzystwo Kultury*. Zielona Góra 1978 r. Art. J. Pukajto „Z działalności Muzeum i Towarzystwa Przyjaciół Muzeum w Nowej Soli”.

Do prężnie działających należał Klub Miłośników Kultury w Żarach patronując grupie literackiej „Dziwin”, plastykom — amatorom. Z inicjatywy Klubu prowadzono wymianę doświadczeń i imprez kulturalnych na terenie powiatu.

Duże znaczenie odegrało Towarzystwo Miłośników Ziemi Krośnieńskiej wychodząc szeroko w środowisko wiejskie. Z jego inicjatywy organizowano Dni Ziemi Krośnieńskiej, a później we współpracy z towarzystwem gubińskim — Dni Ziemi Krośnieńsko-Gubińskiej.

Nie mniejsze zasługi w kulturalnym awansie Środkowego Nadodrza posiadały i inne towarzystwa oraz kluby, jak: Czerwieńskie Towarzystwo Krzewienia Kultury, Lubuskie Towarzystwo Kultury, Szprotawskie Towarzystwo Kultury, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Świebodzińskiej. Trudno wymienić tutaj wszystkie społecznie działające organizacje kulturalne, bowiem w latach 1957—1975 współpracowały z Lubuskim Towarzystwem Kultury — 44 towarzystwa i kluby¹⁸ — w tym 25 z obecnego obszaru województwa zielonogórskiego. Organizacje te objęły

^{18.} *Lubuskie Towarzystwo Kultury 1957—1972*. Wyd. LTK. Zielona Góra 1972 r. Towarzystwa Lokalne na Ziemi Lubuskiej sfederowane w LTK w latach 1957—1972:

- 1) Bractwo Rybackie w Podmoklach Małych
- 2) Brodzkie Towarzystwo Kultury w Brodach
- 3) Czerwieńskie Towarzystwo Kultury w Czerwieńsku
- 4) Głogowskie Towarzystwo Kultury w Głogowie
- 5) Gorzowskie Towarzystwo Przyjaciół Kultury w Gorzowie Wlkp.
- 6) Gubińskie Towarzystwo Kultury w Gubinie
- 7) Jasieńskie Towarzystwo Kultury w Jasieniu
- 8) Klub Inteligencji w Międzyrzeczu
- 9) Klub Inteligencji w Sulechowie
- 10) Klub Kulturalno-Rozrywkowy w Ośnie Lubuskim
- 11) Klub Miłośników Kultury w Żarach
- 12) Kostrzyńskie Towarzystwo Kultury w Kostrzynie
- 13) Lubuski Klub Wychowania Młodzieży w Przylepie k/Zielonej Góry
- 14) Lubuskie Towarzystwo Kultury w Lubsku
- 15) Lubuskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Gorzowie Wlkp.
- 16) Łużyckie Towarzystwo Miłośników Kultury w Lipinkach Łuż.
- 17) Międzyrzeckie Towarzystwo Kultury w Międzyrzeczu
- 18) Pszczewskie Towarzystwo Kultury w Pszczewie
- 19) Sławskie Towarzystwo Kultury w Sławie
- 20) Słubickie Towarzystwo Kultury w Słubicach
- 21) Strzelecko-Krajeńskie Towarzystwo Kultury w Strzelcach Kraj.
- 22) Sulechowskie Towarzystwo Kultury im. Chopina w Sulechowie
- 23) Sulęcińskie Towarzystwo Kultury w Sulęcinie
- 24) Szprotawskie Towarzystwo Kultury w Szprotawie
- 25) Towarzystwo Krzewienia Kultury w Bożnowie
- 26) Towarzystwo Krzewienia Kultury w Szlichtyngowej
- 27) Towarzystwo Krzewienia Kultury w Tucznie
- 28) Towarzystwo Krzewienia Kultury w Trzebielu
- 29) Towarzystwo Kultury Ziemi Nowosolskiej w Nowej Soli
- 30) Towarzystwo Miłośników Kozuchowa w Kozuchowie
- 31) Towarzystwo Miłośników Kultury w Białolece
- 32) Towarzystwo Miłośników Łagowa w Łagowie
- 33) Towarzystwo Miłośników Kultury w Sieniawie Żarskiej
- 34) Towarzystwo Miłośników Sceny w Nowej Soli
- 35) Towarzystwo Miłośników Skwierzyny w Skwierzynie
- 36) Towarzystwo Miłośników Ziemi Babimojskiej w Babimoście

rozgałęzioną siecią swych placówek wszystkie bez mała większe skupiska ludności na Ziemi Lubuskiej. Niektóre z nich, jak np. Towarzystwo Ziemi Babimojskiej, które kontynuuje ponad trzechsetną tradycję Bractwa Rybackiego z Podmokli,¹⁴ biorą swój początek w dalekiej przeszłości, inne powstały znacznie później, w większości pod koniec lat pięćdziesiątych z aspiracji i potrzeb kulturalnych miejscowej ludności.

Inicjatywa nazwana „eksperymentem lubuskim” wniosła istotny wkład w rozwój ruchu regionalnego w Polsce. Była to, po raz pierwszy wprowadzona koncepcja Towarzystwa jako federacji samodzielnych, różniących się nazwami, formami i metodami pracy oraz strukturą organizacyjną towarzystw lokalnych. Głównym zaś jego celem było wyzwalamie inicjatywy społecznej, pobudzanie aspiracji społeczno-kulturalnej jak najszerzych kręgów społeczeństwa. W modelu tym Lubuskie Towarzystwo Kultury miało spełniać funkcje koordynacyjne, przejawiające się w działalności organizacyjnej, naukowej i wydawniczej.

Działalność organizacyjna wyrażała się głównie poprzez tworzenie właściwych warunków do powstawania towarzystw lokalnych oraz współpracę z tymi towarzystwami. W okresie swojej działalności, tj. od lipca 1957 roku do chwili obecnej, ilość towarzystw sfederowanych w Lubuskim Towarzystwie Kultury ulegała dość znacznym zmianom.

Po reorganizacji województw część odeszło, powstały też i nowe, między innymi Towarzystwo Miłośników Siedlca, Towarzystwo Przyjaciół Lubrzy, Bieganowskie Towarzystwo Kultury, Torzymskie Towarzystwo Kultury. Obecnie sfederowanych w LTK jest 25 towarzystw lokalnych¹⁵.

37) Towarzystwo Miłośników Ziemi Krośnieńskiej w Krośnie Odrz.

38) Towarzystwo Miłośników Zagania w Zaganu

39) Towarzystwo Przyjaciół Lubniewic w Lubniewicach

40) Towarzystwo Przyjaciół Muzeum w Gorzowie Wlkp.

41) Towarzystwo Przyjaciół Muzeum w Nowej Soli

42) Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Świebodzińskiej w Świebodzinie

43) Towarzystwo Ziemi Głogowskiej w Głogowie

44) Wschowskie Towarzystwo Kultury we Wschowie

¹⁴ *Zeszyty Lubuskie Nr 9. Ludność Rodzima na Ziemi Lubuskiej*. Lubuskie Towarzystwo Kultury. Zielona Góra 1971 r. W opracowaniu wykorzystano art. A. Kicińskiego i W. Sautera „Towarzystwo Miłośników Ziemi Babimojskiej”.

¹⁵ Sprawozdanie z działalności Lubuskiego Towarzystwa Kultury za rok 1983. Wykaz towarzystw regionalnych sfederowanych w LTK w 1983 r.:

¹⁵ Lubuskie Towarzystwo Kultury. Zielona Góra 1973—1987. Wykaz towarzystw regionalnych sfederowanych w LTK w 1987 r.

1) Bieganowskie Towarzystwo Kultury w Bieganowie

2) Brodzkie Towarzystwo Kultury w Brodach

3) Czerwieńskie Towarzystwo Kultury w Czerwieńsku

4) Gubińskie Towarzystwo Kultury w Gubinie

5) Jasieńskie Towarzystwo Kultury w Jasieniu

6) Lubuskie Towarzystwo Kultury w Lubsku

7) Lubuskie Towarzystwo Fotograficzne w Zielonej Górze

8) Nowosolskie Towarzystwo Kultury w Nowej Soli

9) Stowarzyszenie Muzyków Ludowych w Zbąszyniu

Działalność naukowa i wydawnicza Lubuskiego Towarzystwa Kultury oparta jest w dużej mierze na sekcjach. Najkrótszą historię, bo zaledwie roczną, miała sekcja archeologiczno-historyczna. Spełniła jednak swoje zadanie będąc prekursorem utworzonej w Zielonej Górze w marcu 1958 roku Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego.¹⁶ Z innych sekcji jakie powstały z chwilą utworzenia LTK wymienić należy: sekcję literacką i Klub Literacki, sekcję regionalną, sekcję plastyki amatorskiej, sekcję wydawniczą, sekcję prelegentów, Lubuski Klub Filmowy, ośrodek badawczo-naukowy oraz Komitet Redakcyjny „Rocznika Lubuskiego”.¹⁷ W latach 1964—1966 działała przy Lubuskim Towarzystwie Kultury Sekcja Młodych, której kontynuatorką jest pracująca do 1982 roku Sekcja Młodzieżowa.

Najprężniej działa do dnia dzisiejszego sekcja plastyki amatorskiej kierowana do połowy grudnia 1984 r. przez szczególnie zasłużonego dla lubuskiej kultury Józefa Markiewicza. Ma ona ogromny udział w kształtowaniu warsztatu artystycznego szeregu młodych malarzy amatorów z całego regionu.¹⁸

W początkowym okresie po utworzeniu bardzo dużą aktywność przejawiała sekcja literacka. Grupowała ona młodych pisarzy oraz pomagała im w wydaniu pierwszych tomików poetyckich. Niezaprzeczną jej zasługą było przekształcenie sekcji w styczniu 1960 roku w Klub Literacki Związku Literatów Polskich, co dało podstawę do utworzenia pod koniec

- 10) Sulechowskie Towarzystwo Kultury w Sulechowie
- 11) Szprotawskie Towarzystwo Kultury w Szprotawie
- 12) Świdnickie Towarzystwo Kultury w Świdnicy
- 13) Towarzystwo Miłośników Ziemi Babimojskiej w Babimoście
- 14) Towarzystwo Miłośników Ziemi Krośnieńskiej w Krośnie Odrz.
- 15) Towarzystwo Przyjaciół Lubrzy w Lubrzy
- 16) Towarzystwo Miłośników Zagania w Zaganiu
- 18) Towarzystwo Miłośników Bytomia Odrz. w Bytomiu Odrz.
- 19) Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Świebodzińskiej w Świebodzińie
- 20) Torzymskie Towarzystwo Kultury w Torzymiu
- 21) Towarzystwo Przyjaciół Siedlca w Siedlcu
- 22) Towarzystwo Przyjaciół Łagowa w Łagowie
- 23) Towarzystwo Ziemi Nowogrodzkiej w Nowogrodzie Bobrz.
- 24) Wolsztyńskie Towarzystwo Kultury w Wolsztynie
- 25) Zarskie Towarzystwo Kultury w Zarach

¹⁶ *Lubuskie Towarzystwo Kultury w latach 1957—1962*. Zielona Góra 1962 r. (Sprawozdanie z działalności) s. 7.

¹⁷ *Tamże*.

¹⁸ W latach 1957—1972 sekcja zorganizowała 70 wystaw zbiorowych, 26 wystaw indywidualnych, 55 wystaw indywidualnych w hallu kina „Wenus”. *Lubuskie Towarzystwo Kultury*. Zielona Góra 1957—1972. Wyd. LTK, Zielona Góra 1972 r. W latach 1973—1977 sekcja zorganizowała 62 wystawy zbiorowe oraz 132 wystawy indywidualne. *Sprawozdanie z działalności LTK w latach 1973—1977*. Zielona Góra 1977 r.

W latach 1978—1982 sekcja zorganizowała 130 wystaw indywidualnych oraz wystawy zbiorowe, w których uczestniczyło 258 artystów oraz 2 wystawy zbiorowe w NRD. *Sprawozdanie LTK z działalności w latach 1978—1983*. W latach 1973—1986 zorganizowała 121 wystaw zbiorowych i 206 wystaw indywidualnych przy szerokim udziale plastyków z NRD. *Lubuskie Towarzystwo Kultury*. Zielona Góra 1973—1987

1961 roku samodzielnego oddziału Związku Literatów Polskich w Zielonej Górze. Literaci współpracujący z LTK są organizatorami szeregu imprez kulturalnych, wśród których wymienić trzeba sympozja rusycystyczne organizowane wspólnie z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w ramach Dni Literatury Radzieckiej.

Istotną rolę w kultywowaniu obrzędów i tradycji regionu byłego Pogranicza spełniała sekcja regionalna. Zdołała ona utrwalić w zbiorach niemal pełny repertuar opowiadań i pieśni ludowych, była inicjatorem i współtwórcą Izb Pamiątek Regionalnych, rozpoczęła opiekę nad twórcami ludowymi, współdziałała w organizowaniu festiwali folklorystycznych.

Znaczny udział w propagowaniu kultury filmowej ma Lubuski Klub Filmowy. W swoim dorobku posiada on liczne filmy krótkometrażowe utrwalające pracę, sport, kulturę i życie społeczne regionu.

Działalność naukowa Lubuskiego Towarzystwa Kultury opierała się w początkowym okresie o kontakty ze środowiskami naukowymi Poznania, Wrocławia, Warszawy i Łodzi. Równoległe LTK było organizatorem własnego, lubuskiego środowiska naukowego. Rezultatem tego działania stała się między innymi dyskusja prowadzona na łamach „Gazety Zielonogórskiej” w cyklu artykułów zatytułowanych „Lubuska droga do Uniwersytetu”. Kolejnym etapem tworzenia podstaw życia naukowego było ukonstytuowanie się w lutym 1964 roku Lubuskiego Towarzystwa Naukowego. Towarzystwo to przejęło z LTK część aktywu. Zajęło się szerszą naukową działalnością wydawniczą, organizowaniem sesji i sympozjów naukowych, prowadzeniem współpracy z ośrodkami naukowymi.

Obecnie działalność Lubuskiego Towarzystwa Kultury koncentruje się na pracy Sekcji Plastyki Amatorskiej, Kole Miłośników Regionu, Zielonogórskiego Klubu Szaradzystów „Labrys”, Lubuskiego Klubu Filmowego (do 30 czerwca 1988 r.), Klubu Literackiego oraz sekcji wydawniczej, która zajmuje szczególne miejsce w dorobku towarzystwa.

Zgodnie z uchwałą I Lubuskiego Sejmiku Kultury powołano do życia „Nadodrze” — pismo społeczno-kulturalne Lubuskiego Towarzystwa Kultury.¹⁹

Pierwszy numer pisma ukazał się w kwietniu 1959 roku.²⁰ Od tego momentu „Nadodrze” inicjuje i patronuje wszystkim istotnym dla regionu poczynaniom społecznym i kulturalnym, stając się jednocześnie jego reprezentantem na forum ogólnokrajowym.

¹⁹ Uchwała Lubuskiego Sejmiku Kultury. Statut pkt. 6 „... Sejmik (...) popiera inicjatywę utworzenia własnego pisma społeczno-kulturalnego”.

²⁰ W październiku 1957 roku ukazało się pierwsze wydanie specjalne (16 stron) pisma, mające charakter jednodniówki. W sumie do grudnia 1958 r. wydano 6 jednodniówek o nakładzie około 2000 egz. każda. Pierwszy numer miesięcznika „Nadodrza” ukazał się w kwietniu 1959 roku.

Działalność wydawnicza Lubuskiego Towarzystwa Kultury obejmuje szeroki wachlarz zainteresowań. Obok publikacji naukowych i regionalnych LTK wydaje tomiki poetyckie, zbiorki dzieł literackich, periodyki, regionalne baśnie i legendy, informatory i przewodniki, katalogi wystaw, kalendarze zielonogórskie.

Znaczną pozycję stanowią wydawane od 1966 roku „Zeszyty Lubuskie”, oraz ukazujące się od roku 1959 „Roczniki Lubuskie”.²¹ Od I Sejmiku w roku 1957 do VIII, który obradował w październiku 1987 roku minęło 30 lat. W przeciągu tego okresu Lubuskie Towarzystwo Kultury stworzyło odrębne dzieje społecznego ruchu kulturalnego na Środkowym Nadodrze.

Okres po VII Sejmiku LTK charakteryzuje się wzmożoną aktywnością Towarzystwa. Obok uznanych już form działalności podjęto szereg nowych inicjatyw zmierzających do popularyzacji regionu. Służyło temu m.in. zorganizowanie obozu zimowego dla młodzieży szkolnej, ogłoszenie konkursu na pracę maderską podejmującą zagadnienia z historii i współczesności województwa, powołanie Galerii Plastyki Amatorskiej. Rozwinięto współpracę z innymi towarzystwami regionalnymi w kraju, w tym z Krajowym Ośrodkiem Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury w Ciechanowie oraz z Zarządem Okręgu Kulturbundu w Cottbus. Bardzo pozytywnie odnotować należy fakt aktywizacji kulturalnej środowisk młodzieżowych i szkolnych. O dobrej pracy z młodzieżą świadczy szereg inicjatyw, wśród których na uwagę zasługuje przyznawanie młodym nagrody „Zielonego Grona” za twórczość literacką, plastyczną, muzyczną, teatralną, fotograficzną, architektoniczną, filmową, dziennikarską.

Zawężono by temat, patrząc na rozwój społecznego ruchu kulturalnego tylko poprzez działalność Lubuskiego Towarzystwa Kultury i towarzystw sfederowanych. Znaczny bowiem w nim udział mają instytucje i placówki profesjonalne, wśród których najwcześniej swoją pracę rozpoczęły biblioteki. Były one niejednokrotnie jedynymi placówkami, wokół których skupiał się ruch społeczny w mniejszych miejscowościach. Przykładem takiego działania może być Bytom Odrzański. Powstał tutaj już w 1947 roku Społeczny Komitet do spraw biblioteki, którego praca nie ograniczała się jedynie do popularyzacji książki i czytelnictwa.²²

²¹ Lubuskie Towarzystwo Kultury wydało 4 tomy „Rocznika Lubuskiego” I tom w 1959 roku, IV tom w roku 1968. Kolejny V tom „Rocznika Lubuskiego” ukazał się w 1968 roku jako wydawnictwo Lubuskiego Towarzystwa Naukowego. Od tego wydania pismo stało się wydawnictwem naukowym.

²² *Zeszyty Lubuskie Nr 17. Bytom Odrzański. Z dziejów i współczesności.* Lubuskie Towarzystwo Kultury. Zielona Góra 1980 r. Rozdz. W. Korcza „Rozwój życia gospodarczego i kulturalnego Bytomia w Polsce Ludowej”, s. 68.

Spełniał on znacznie szerszą funkcję kulturotwórczą. Przykłady te można by mnożyć.

Przy większości bibliotek działały zespoły czytelnicze, kółka recytatorskie, teatrzyki ludowe. Do ciekawych inicjatyw należały „Czwartki Lubuskie” organizowane przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Zielonej Górze.

Duże znaczenie w rozwijaniu ruchu amatorskiego spełniały i spełniają domy i ośrodki kultury. Są one kontynuatorkami bogatych tradycji domów społecznych Polskiego Związku Zachodniego i świetlic. Ważnym ich zadaniem było dotarcie do człowieka w jego miejscu pracy i zamieszkania. Stąd szeroko rozwinęła się sieć zakładowych i osiedlowych domów kultury. Wiele z nich, poprzez aktywną działalność w środowisku zyskało uznanie społeczeństwa i stało się podstawowym miejscem spotkań działaczy kultury. Szczególnie istotnym elementem ich działalności jest praca z dziećmi i młodzieżą. Rozwinęło się szereg sekcji, wśród których największą popularnością cieszą się amatorskie zespoły teatralne, lalkowe, muzyczne i taneczne. Wielu członków skupiają kluby fotograficzne, plastyczne i hobbystyczne. Z pomocy domów kultury korzystają zespoły folklorystyczne w Zielonej Górze oraz działające w terenie zespoły z Bojadeł, Brzeźnicy, Dąbrówki Wielkopolskiej, Krzepielowa, Kębłowa, Przyprostni, Śmieszkowa i Siedlca.

Domy Kultury są również inicjatorami i współorganizatorami wielu imprez i festiwali, wśród których ponadregionalny wymiar uzyskały Biesiady Koźlarskie” w Nądni, „Spotkania Folklorystyczne” w Wolszynie czy „Wiosna nad Nysą” w Gubinie. Imprezy te organizowane są przy ogromnym zaangażowaniu miejscowego aktywu społecznego i kulturalnego. Szeroką działalność środowiskową rozwinęły również spółdzielnie mieszkaniowe, organizacje młodzieżowe i społeczne, związki zawodowe. Obok organizowanych imprez kulturalnych prowadzą one pracę upowszechnieniową, kształtując współczesnego odbiorcę, twórcę i uczestnika życia kulturalnego.

Spoglądając na 40-letni okres społecznego ruchu kulturalnego na Środkowym Nadodrzu, stwierdzić trzeba, że mieszkańcy województwa zielonogórskiego wyróżniają się na mapie Polski aktywnością, zaangażowaniem i szeroko rozbudzoną potrzebą uczestniczenia w życiu kulturalnym kraju. Dowody tego znaleźć można na każdym kroku.

Ze społecznej aktywności wyrosły Teatr i Filharmonia, wydawnictwa regionalne oraz cały szereg imprez, które stawiają to województwo w czołówce krajowej, jak chociażby tradycyjne już, obchodzone w po-

wojennej Polsce od 1946 roku „Dni Winobrania”²⁸, Festiwal Piosenki Radzieckiej, międzynarodowe festiwale zespołów pieśni i tańca, polonijne spotkania z piosenką, Lubuskie Lato Filmowe w Łagowie, plenery plastyczne.

40-letnia historia społecznego ruchu kulturalnego na Środkowym Nadodrzu dostarcza wielu refleksji. W pierwszych latach po wyzwoleniu rozwinął się on bardzo dynamicznie, integrując ludność Ziemi Odzyskanych, tworząc nowe niespotykane dotąd formy, uczestnicząc w kształtowaniu młodego lubuskiego społeczeństwa. Pierwszy regres nastąpił w początkach lat pięćdziesiątych, kiedy to miało miejsce znaczne ograniczenie autonomii ruchu kulturalnego w Polsce oraz tendencja do jego centralizacji i uniformizacji. Doprowadziło to do znacznego osłabienia społecznikowskiego zaangażowania środowisk lokalnych. Rola ruchu ograniczała się bardzo często do wykonywania założeń i dyrektyw polityki kulturalnej państwa.

Drugim czynnikiem poważnie ograniczającym aktywność tego ruchu był proces formalizacji i instytucjonalizacji życia społecznego, w tym także działalności kulturalnej i twórczości. Pod koniec lat pięćdziesiątych zaczęły odradzać się liczne stowarzyszenia lokalne — nastąpił zasadniczy zwrot w polityce wobec społecznego ruchu kulturalnego. Nie uniknięto jednak, w późniejszym okresie błędów, które ponownie ograniczyły zasięg i jakość oddziaływania ruchu społecznego.

Kolejnym etapem, który wprowadził znaczne ożywienie i spowodował dynamiczny rozwój społecznego ruchu kulturalnego był okres po VI Zjeździe PZPR. Ożywienie to, trwało jednak dość krótko, bo już w drugiej połowie lat siedemdziesiątych powtórzono błędy, które były przyczyną poważnego regresu ruchu kulturalnego w okresie poprzednim. Ponownie doszły do głosu siły niesprzyjające społecznikowskiej działalności kulturalnej. Przeważała koncepcja umasowionej kultury, w której konsumpcja miała być głównym wskaźnikiem a często i celem.

Krytykę tej polityki podjęto w różnych środowiskach, w tym także na IX Nadzwyczajnym Zjeździe PZPR. W jej wyniku społeczny ruch kulturalny jako nieodzowny element rozwoju społeczeństwa socjalistycznego ponownie otrzymał niezwykle wysoką rangę, zaś aktywność społeczna stała się jednoznaczna z interesami narodu i państwa. Dano te-

²⁸ Bogdan Kres, *Zarys dziejów winiarstwa zielonogórskiego*. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań-Zielona 1966 r. B. Kres pisze: „Od roku 1842 dzień winiarstwa był ogłaszany urzędowo, a patronat nad uroczystościami i ich organizacją przejęła Rada Miejska. (...) W roku 1850 były one szczególnie uroczyste z uwagi na 700-letni jubileusz założenia winnic w Zielonej Górze (...) Pierwsze uroczystości po wyzwoleniu odbywały się w Zielonej Górze od 1946 roku”.

mu wyraz podczas kolejnych obrad Narodowej Rady Kultury, poświęcając jedno z jej plenarnych spotkań społecznemu ruchowi kulturalnemu a szczególnie działalności regionalnych towarzystw kulturalnych.

Możnaby wobec tego sądzić, że społeczny ruch kulturalny znajduje się w fazie znacznego rozkwitu. Wzrosło bowiem znaczenie tego ruchu i jego społeczny prestiż — spowodowane głównie działaniami centralnymi. W podstawowych ogniwach tj. w towarzystwach regionalnych ożywienie to jest jednak ciągle mało widoczne. Mają na to wpływ głównie zaniedbania i błędy w kierowaniu aktywnością kulturalną w końcu lat siedemdziesiątych. Obok doświadczonego ale nielicznego aktywu, brak ciągle szerszego uczestnictwa ogółu społeczeństwa w kulturze. Na tym tle pozytywnie odnotować należy ożywienie towarzystw lokalnych spowodowane miejscowymi obchodami 40-lecia Polski Ludowej oraz 40-lecia Powrotu Ziemi Zachodnich i Północnych do Macierzy. Obecnie głównym zadaniem towarzystw powinno być pełne odbudowanie istniejących struktur ruchu kulturalnego, aktywizacja istniejących sekcji i klubów a także szerokie wychodzenie z nowymi propozycjami i formami pracy do środowisk robotniczych i młodzieżowych. Warunki po temu zostały stworzone. Potwierdzają to dokumenty partyjne, działalność Narodowej Rady Kultury a także znaczne zmiany w administrowaniu kulturą i naczelnacie nad jej społeczną aktywnością.

BIBLIOGRAFIA

1. HIERONIM SZCZEGÓŁA. *Zielona Góra. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*. Wydawnictwo Poznańskie 1984 r.
2. *Zielonogórskie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej*. Praca zbiorowo pod red. Jana Wąsickiego. PWN 1970 r.
3. *Zielona Góra. Przeszłość i teraźniejszość*. Praca zbiorowa pod red. M. Szczanieckiego i J. Wąsickiego. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 1962 r.
4. *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Markiewicza i P. Rybackiego. Instytut Zachodni. Poznań 1967 r.
5. *Ziemia Lubuska*. Praca zbiorowa pod red. M. Szczanieckiego i S. Zajchowskiej. Instytut Zachodni. Poznań 1950 r.
6. Jan Muszyński. *Krosno Odrzańskie. Przyszłość i teraźniejszość*. PWN Warszawa-Poznań 1972 r.
7. Henryka Mossakowska-Mazany. *Regionalne Towarzystwa Kultury Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury*. Warszawa 1977 r.
8. *Spółeczny ruch kulturalny, tradycja a współczesność*. Praca zbiorowa pod red. D. Jankowskiego i L. Trzeciakowskiego. UAM Poznań 1981 r.
9. Bogdan Kres. *Zarys dziejów winiarstwa zielonogórskiego*. Wydawnictwo Poznańskie 1986 r.
10. *Roczniki Lubuskie I-V tomu*. Wydawnictwo LTK, LTN od 1959 do 1968 roku.
11. *Zeszyty Lubuskie nr 1 do 19*. Wydawnictwo LTK od 1966—1981 roku.
12. A. K. Waśkiewicz. *Lubuskie środowisko literackie*. LTK Zielona Góra 1970 r.
13. Sprawozdania z działalności Lubuskiego Towarzystwa Kultury w latach 1957 do 1983.